

3. Africké jazyky

26/10/05

1. Úvod

- cca. 2000L, tj. 1/3 všech jazyků
- Nigérie cca. 500L, Kamerun 300L atd.

- 4 „autochtonní“ fyla (Greenberg 1949, 1954, 1963)
 1. NIGERO-KONŽSKÉ NK *Niger-Congo* (1436L)
 2. AFROASIJSKÉ AA *Afroasiatic* (371L)
 3. NILO-SAHARSKÉ NS *Nilo-Saharan* (196L)
 4. KHOISANSKÉ KH *Khoisan* (35L)

- FYLUM není nutně genealogická jednotka
- metodologické problémy s klasifikací
- míra pravděpodobnosti genealogického vztahu:
afroasijské > nigero-konžské > nilo-saharské > khoisanské

- některé JAZYKOVÉ AREÁLY
- a) etiopská vysočina: různé větve AA
- b) jižní Afrika: bantuské (NK) a khoisanské
- c) okolí čadského jezera: centrální súdánské (NS), čadské (AA), adamawa-ubangi (NK)

2. Ilustrace: afroasijské *Afroasiatic*, *Afrasian*, *Afrasan*

1. čadské *Chadic*
2. semitské *Semitic*
3. kušitské *Cushitic*
4. omotské *Omotic*
5. berberské *Berber*
6. egyptština *Egyptian*

1. čadské

- 140L (Newman 1992) – 195L (Ethnologue), velká diference
- státy v okolí Čadského jezera
- velké jazyky: HAUŠTINA (22-24m + několik mil. L2; s. Nigérie, j. Niger, dále Kamerun, Benin, Ghana, Burkina Faso, SAR, Čad, Súdán), další jazyky do 300 tis.
 - i. *západní* – 73L; s. Nigérie, j. Niger; mj. HAUŠTINA
 - ii. *biu-mandara* – 78L; Čad, sv. Nigérie, s. Kamerun
 - iii. *východní* – 36L; j. Čad, s. Kamerun, s. SAR
 - iv. *masa* – 8-9L; jz. Čad, s. Kamerun

2. semitské

- 77L (Ethnologue)
- < *Sem/Šém*, nejstarší Noemův syn
 - i. †*severovýchodní* – akadština, asyrština, babylonština
 - ii. *severozápadní*
 - a. *centrální ~ aramejské* – 18L
 - i. †*SYRIAK*; Turecko, Sýrie, Irák
 - ii. MANDEJŠTINA; 500 Irán
 - iii. *centrální* – 14L; Turecko, Sýrie, Izrael, Irák, Gruzie, Rusko; „ASYRŠTINA“ (200t Sýrie, Irák, Írán, Gruzie, Arménie), CHALDEJŠTINA (100t Irák), TUROJO (10/70t Turecko, Sýrie) aj
 - iv. *západní* – †SAMARITÁNSKÁ ARAM. (Palestina, Izrael); MA'LULA (15t Sýrie)
 - b. *jihocentrální*
 - i. *kanánské Canaanite* – †UGARITŠTINA (14-13. stol. BCE), †FÉNIČTINA/PUNŠTINA (Libanon,

- Kartágo aj.), †HEBREJŠTINA → IVRIT (5m Izrael aj.), †SAMARITÁNSKÁ HEBR. (Izrael)
- ii. *arabské Arabic* – 35L (Ethnologue); †KLASICKÁ → STANDARDNÍ AR.; v Africe – EGYPTSKÁ AR. (43m), ALŽÍRSKÁ AR. (22m Alžírsko, Tunisko), MAROCKÁ AR. (20m), SÚDÁNSKÁ AR. (16m Súdán, Egypt, Eritrea), SULAJMITSKÁ AR. (5m Libye, Egypt), HASSANIJA (2m Mauritánie, Mali, Senegal, Niger), ŠUWA (1m Čad, Kamerun, Nigérie, Niger); MALTŠTINA (330t); mnoho ďalších variet od Kypru (maronité) po Uzbekistán a Afgánistán
- iii. *jižní*
- a. *jižní arabské Arabian* – 6L; Jemen, Omán; nápisy v niekoľika jazycích z 8. stol. BCE; MEHRI (77t), SOQOTRI (70t), DŽIBBALI (25t) aj.
- b. *etiopské* – Etiopie, Eritrea; 14L; †GE'EZ/GI'IZ/ETIOPŠTINA; AMHARŠTINA (20m), TIGRIŇA (6m), TIGRE (700t) aj.

3. kušitské

- 47L (Ethnologue), veľká diferenciace
 - Egypt, Súdán, Džibuti, Etiopie, Eritrea, Somálsko, Keňa, Tanzánie
 - < *Cush/Kúš*, Chámův syn, Noemův vnuk
- i. *severní* – 1L; BEDAWI/BEŽA (1,1m Súdán, Egypt, Eritrea)
- ii. *centrální ~ agawské* – 5L; sz. Etiopie, Eritrea; mj. KEMANT /KWARA (Falaši)

- iii. *vysočinné východní Highland* – 7L; stf. Etiopie, Keňa, mj. SIDAMO (1,5m), HADIJA (1m), KAMBATA (0,5-1m)
- iv. *nížinné východní Lowland*
- a. *severní* – 2L; mj. AFAR (1,2m Eti., Džibuti, Eritrea)
- b. *oromoidní* – 8L; mj. OROMO (14m Keňa, Etiopie)
- c. *omo-tana* – 10L; mj. SOMÁLŠTINA (8m Somálsko, Džibuti, Etiopie, sv. Keňa)
- v. *JAAKU* – 1L; Keňa (lovci)
- vi. *dullajské* – 3L; Etiopie
- vii. *jižní* – 7L; Tanzánie, Keňa; mj. IRAQW (365/462t); smíšený jazyk MBUGU/MA'A (32t)

4. omotské

- 28L (Ethnologue)
- i. *severní*
- a. *dizoidní* – 3L; jz. Etiopie, malé jazyky
- b. *gonga-gimožské* – 17L; Etiopie; mj. WOLAJTA OMETO (1-2m), KAFIČO (0,5m)
- ii. *maoské* – 4L; z. Etiopie, v. Súdán, malé jazyky
- iii. *jižní* – 4L; Etiopie, malé jazyky

5. berberské

- 1L (Basset 1929) – 26L (Ethnologue), malá diferenciace, dialektální kontinua
- veľké jazyky: TAŠELHIT (3m Maroko), TAMAZIGHT (3m Maroko), KABYLE (2,5–6m Alžírsko), TARIFIT (2m Maroko), TAŠAWIT (1,4m Alžírsko) – všetky severní; jazyky jiných podskupin jen v tisících

- i. †*starolibyjské* – nápisy z 2. stol. BCE, Maroko, Alžírsko, Tunisko; zaniklá větev
- ii. †*GUANČE* – 1L; Kanárské ostrovy (do 17. stol.)
- iii. *severní* – 17L; Maroko („ŠILHA“), s. Alžírsko, Tunisko, z. Libye
- iv. *východní* – 3L; v. Libye, Egypt (oáza Siwa)
- v. *jižní ~ saharsko-sahelské ~ „tuarégské“* – j. Alžírsko (TAMAHAQ), Niger (TAMAJEQ), Mali-Burkina Faso (TAMAŠEQ)
- vi. *ZENAGA* – 1L; j. Mauritanie

6. †egyptština

- stará (doklady od 3100 BCE) → střední → pozdní → hieratická → demotická → koptština
- KOPTŠTINA: jako mluvený jazyk zanikla ve 14-16. století CE, ale dodnes rituální jazyk koptské církve

Historie klasifikace AA jazyků

- rané poznání příbuznosti semitských jazyků, zvl. ARABŠTINY, ARAMEJŠTINY, HEBREJŠTINY (židovští filologové, Postel 1538)
- 1702: Ludolph zahrnuje AMHARŠTINU a j. GE'EZ mezi semitské
- 1781: Schlözerův termín *semitské jazyky*
- 1820: Champollion rozluštil hieroglyfickou EGYPTŠTINU; dlouho (až do 1923) běžně řazena mezi semitské jazyky
- 1850: znovuobjevení AKADŠTINY
- 1855: Renanův termín *hamitské* (< *Ham/Chám*, další Noemův syn) nebo *sub-semitské jazyky* pro „chudé příbuzné“: někt. kušitské a omotské
- 1877: Müllerův termín *hamito-semitské*; přidány další kušitské a berberské

- 1880: Lepsius přidává k hamito-semitským HAUŠTINU v rámci „berbersko-hauské“ podskupiny, ale i „HOTENTOTŠTINU“ (KH) a MASAJŠTINU (NS)
- 1883: Cust do hamito-semitských zahrnuje někt. další nilo-saharské; hamitské = a) ne semitské, b) gramatický rod, c) s. nebo sv. Afrika
- 1912: Meinhof *Die Sprachen von Hamiten*; genealogická, typologická a antropologická/rasová kritéria; hamitské zahrnují růz. jazyky ze všech dnešních afrických fyl
- 1914: Delafosse poprvé opouští binární členění, termín *afroasijské*
- 1950: Greenberg metodou masové lexikální komparace dokládá afroasijské fylum; poprvé jasně zařazuje i čadské jazyky
- 1969, 1971: Fleming a Bender vydělují omotské jazyky jako zvl. rodinu (dříve západokušitské)
- 1960-1990: pokusy o rekonstrukci jednotlivých rodin pomocí komparativní metody
- 1995: slovníky s rekonstrukcemi afroasijského lexika (Ehret, Orel & Stolbova)

Kontroverze

- klasifikace kušitských a omotských jazyků: a) status omotských; b) status j. BEDAWI; c) Orel & Stolbova: kušitské a omotské tvoří *Sprachbund*, ale sestávají ze 7 nezávislých rodin; d) Bender: „makro-kušitské“ sestávající z berberských, semitských a kušitských; atd.
- subklasifikace v rámci jednotlivých rodin, včetně semitské
- lokalizace *Urheimat*: a) Diakonoff 1988: Afrika, např. jv. Sahara, před 9 tis. lety sv. migrace Semitů; b) Militariev & Shnirelman 1984: Asie, lexikální shody se sumerštinou a kavkaz.